

Looduse jaoks on inimene episoodiline

Elle-Mari Talivee 50

Foto: Kris Moor / Looming

Sel aastal tähistas juubelit Elle-Mari Talivee – kriitik, Eesti Kirjanduse Teabekeskuse nõunik, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse ning Tallinna Ülikooli teadlane, kes on kirjanduslikus vaates uurinud linde, linna, naismaadeavastajaid, põlevkivi, Tuglast, ühistransporti ja veel väga paljusid muid asju. Sellest kõigest temaga vestlesimegi.

Sul on sünnipäev tegelikult 20. jaanuaril, aga sel ajal olid sa põgenenud Galápagose saartele ja sind ei saanud intervjuerida.¹

¹ Vt **E-M. Talivee**, Kuu aega ekvaatori all. Reisikiri. – Sirp 23. II 2024, lk 40.

Kas see oli erialane reis, arvestades, et sa oled viimasel ajal tegelnud palju looduse ja keskkonnaga, täpsemalt keskkonna ja kultuuri suhetega?

Jah, ei saa öelda, et ma looduskirjandust uuriksin, aga mind huvitab, kuidas ilukirjanduses peegelduvad loodussuhted. Ja kas see muudab meie keskkonnakäitumist – aga ma ei oska seda kuidagi mõõta. Kuigi ma ei plaaninud minna Ecuadori, et seal kõike seda uurida, siis ikka kukub nii välja. Esiteks jäävad näppu kohalikud raamatud. Ja teistpidi hakkad mingeid asju nägema sellisest vaatepunktist, millest enne ei oska – seega reisimine on ikkagi tähtis. Ma lugesin seal Margret Wittmeri omaeluloolist raamatut ühest Galápagose saarest, Floreanast, millele ta on hiljem kirjutanud peatüki juurde, siis kui looduskaitset seal väärtustama hakati. Raamat koosneb niisiis kahest poolest, asuniku ja alles seejärel kohaliku looduse eripärade hindaja mälestustest. Pisike raamat, mis samas peegeldab mõtteviisi muutumist. Mõtlesin, et kui oleksin lugenud seda ilma sealkandis käimata, ei saaks ma paljust aru – umbes nii, nagu ecuadorlane „Tõde ja õigust” lugedes ei suudaks hästi ette kujutada, milline meie maa on. Kuigi lugemist see minu meelest ei sega, pigem jääb päriselt tajumata näiteks ökosüsteemide haprus.

Sa ütled, et päris looduskirjandust sa ei uuri, samas mur(d)epunktide artiklis² tegeled sa ankeedivastustega, kus mainitakse igasuguseid looduskirjanduse teoseid.

² **E-M. Talivee**, Looduskultuuri mur(d)epunkte. Meie antropoteen. – Keel ja Kirjandus 2023, nr 3, lk 267–285. <https://doi.org/10.54013/kk783a1>

Selgus, et need on inimestele tähtsad, ja kui küsida, mis loodusest kirjutatust on silma jäänud, siis need tulevad vastustest välja. Ilukirjandusteosed pigem eksivad sinna hulka. Minul on vastu-pidi: mina loeksin enne üles Tammsaare „Meie rebase” ja siis läheks seal Fred Jüssi „Rebasetunni” juurde.

Provokatiivselt võiks öelda, et keskkond on praegu moeteema – mis tunne on, kui satud seilama teaduse kõrgmoe laine-harjal?

Häiriv! Tahaks öelda, et mina tegin seda juba enne. Aga praegu on inimestel keeruline, keskkonnamuret on palju. Olen ornitoloogiaühingu liige ja imetlusega olen vaadanud, kui hästi mõned ornitoloogid oskavad inimestele läheneda. Võiks ju kohe peale sõita, et te tapate kõik linnud ära. Aga nad oskavad seda lahendada mõistlikult, pisitasa. Keskkonnamuret või -äangi ei tohiks kuhjata, ma ei usu, et see paneb inimesi midagi tegema. Pigem võiks muutus tulla inimese seest. Mina vahel vihastan. Olen viimasel ajal palju lindudest rääkinud ja üpris sageli keegi küsib: mis ma selle teadmisega peale hakkam, et mingid liigid on välja surnud? Mind see kuidagi ei mõjuta, minu aias on linde ikka palju. Jõuetu tunne tekib, tahaks osata sellele sõbralikult vastata. Aga mure on ikkagi vajalik.

Kas kirjandusteadus on sinu jaoks siis selgelt poliitiline tegevus?

Mõnikord on ikka, jaa, muidugi. Ma loodan, et kogu aeg ei ole. Oleks halb, kui oleks kogu aeg. Siis kaoks kogu see lust ära, mille kirjandusest saab. Minu jaoks on kirjandus endiselt hea meelelahutus, või isegi rohkem – selline võluv maailm, kuhu saab siit ära minna.

Kas sa tunnend ka muret, et järgmiste põlvkondade jaoks ei pruugi kirjandus

enam olla üks võimalik võlumaailm, või ei ole sellega nii hullusti?

Ma olen kahevahel. Kui kaua eestlane on raamatuid lugenud – sada viiskümmend aastat? Tuglasest eelmine põlvkond võib-olla hakkas lapsena lugema, niimoodi pööraselt, ajalehtede lisasid, Meelejahutajaid ja nii edasi. Tuglase sünniaasta on 1886. Nii et sada viiskümmend aastat oleme lugenud – jah, see on olnud selline kaar, ja praegu see langeb, sest nii palju on teisi vahendeid. See on paratamatu. Endal mul on samamoodi, pead ju kõiki neid muid asju ka lappama. Aga teistpidi, kui ma mõtlen näiteks oma klassikaaslastele, me ka liialdame sellega, et „kõik vanasti lugesid”. Ma arvan, et praegu on tegelikult palju neid, kes lugemise üles leiavad, kuigi neid võib olla protsentuaalselt vähem.

Selline tunne mul on küll, et inimeste ettekujutusvõime muutub teistsuguseks, kui kõik on väga visuaalne. Aga see ei tähenda, et need ei oleks jutustatud lood. Enne seda sada viitekümmend aastat olid muinasjutud ja videvikujutud. Jutustamis- oskus on erinevates kanalites kogu aeg olemas, sellest ei saa kunagi lahti. See on inimese põhiolemus, endale pead ka ennast jutustama.

Sa oled narratiiviusku?

Ma olen narratiiviusku ja mind ajavad segadusse mitterratiivsed raamatud – või lihtsalt sellised, et ei oskaks neid ümber jutustada. Tavaliselt oskad öelda, kuidas raamat jõuab punktist A punkti B. Tekstid, mis ei jõua kuskile, need mulle väga ei meeldi.

Samas lugesin just Steven Vihalemma Õismäe-raamatut,³ see meeldib mulle, kuigi ma ei suuda jälgida erinevaid liine, mis seal sees on. Ma olen ise Õismäel kasvanud, aga suvine linnakogemus mul

³ S. Vihalem, 6ism2e_dpi_error: _unsupported_personality. [Tallinn:] ZA/UM, 2016.

peaaegu puudub, sest kui kool kevadel lõppes, siis minu põlvkonna lapsed saadeti linnast ära. Sügisel sai tagasi tulla, 31. augustil, enne ei olnud sooja vett. Aga see raamat on düstoopia, seal on juba kliima muutunud, aalod kasvavad.

Mulle on üldse jäänud mulje, et sa eelistan viimasel ajal nüüdiskirjandusest kurioosumeid, Valner Valmega tehtud proosaülevaates⁴ jõudsite te muidugi rääkida ka standardsetest etableerunud kirjanikest, aga avalöögiks oli Hannes Parmo „Beeta”, varem oled esile tõstnud Tõnis Tootseni „Ahvide pasteti”.

„Ahvide pasteti” ma võib-olla lugesin natukene liiga ökovõtmes, leidsin sealt asju, mida seal ei ole – nii nagu olen vaieldud pikalt selle üle, kas Kivirähki „Lend kuule” on ökoromaan või mitte. Aga miks sa arvad, et „Beeta” on kurioosum? Lihtsalt kuna see ei ole kangelaslugu eestlasest? See on eriti debüüdi kohta hästi kirjutatud. Tuleb meelde, kuidas Ristikivi „Tuli ja raud” võitis 1938. aastal Looduse romaani-võistluse, käsikirju lugedes arvati, et tegemist on mõne kogenud autoriga, ja pärast Tammsaare pöördus tema kui oma mantlipärija poole. „Beeta” on selles mõttes hästi tänapäevane lugu, et nüüd kogu aeg ehitatakse patriotismi üles, aga ma arvan, et kui sõda puhkeks, siis tegelikult tuleks hirmsa hoobina välja, et naabrimees tahab mind röövida või mingi osa inimestest hakkab sõjaga hoopis raha teenima või läheb vastase poole üle. See raamat on hoiatus, mis juhtub, kui päriselt sõda lahti läheb – milleks me peame ka valmis olema. Et see on pandud 1941. aastasse, see on lihtsalt hästi sobinud.

Muidugi töötan ka Eesti Kirjanduse Teabekeskuses ja peangi lugema ilmuvaid raamatuid. Seetõttu olen nendega

päris hästi kursis. Ma ei oska arvu öelda, aga püüan lugeda läbi kõik, mis kuidagigi tähelepanu saab. Loen seetõttu ka raamatuid, mida tavalugejana ei loeks. Uurijana mind tegelikult huvitab vanem aeg, sageli kirjutan Tuglasest või kellestki tema kaas-aegsest.

Sul tundubki olevat kohutavalt hea kirjanduslooline üldpädevus. Oled kirjutanud XIX sajandist, XX sajandi algusest, nõukogude kirjandusest, nüüdiskirjandusest. Tavaliselt omandab inimene kõik need teadmised siis, kui ta on sunnitud lugema kursust „Eesti kirjanduse ajalugu”, aga sina ei ole ju olnud õppejõud?

Ma natuke õpetan küll eesti kirjandust Tallinna Ülikoolis. Aga ülevaatekursusi ma tõesti pole teinud ja võin ausalt öelda, et mul on teadmistes kohutavad augud. Näiteks Enn Vetemaa – olen ainult „Näkiliste välimäärajaga” väga hästi kursis. See oli mu isa laua peal, isa oli muusik, aga väga suure kirjandushuviga. Kui ta avastas, et mina ei pea üldse viisi, aga mind jälle kirjandus huvitab, siis ta soovitas mulle hästi vara igasugu raamatuid. See oli üks neist, teda lõbustas just nimelt määraja formaat. Aga mul on nagu kivi südamel, et ma ei ole näiteks „Monumenti” lugenud.

Pigem olen kunagi hea tudeng olnud. Kui ma Tartus õppisin, siis Ele Süvalep õpetas eesti kirjanduse ajalugu nii, et ta andis eksamil raamatutest lõigud ja pidi ära arvama, kes autor on. Kirjanduse nimekiri oli nii kaheksakümmend teost. Õudselt kardeti seda eksamit. Aga sa loed ennast sisse ja hakkad aimama, kelle stiil see on. Ega Süvalep muidugi ei valinud eksamile kurioosumeid, mul oli vist lõik Bernard Kangro raamatust.

Pärast Tartus õppimist läksid sa Tallinna Ülikooli. Kas siis oli veel nn EHI kõrgaeg? Kas humanitaarinstituudi pärand elab sinus?

⁴ E-M. Talivee, V. Valme, Eesti romaan 2023: suunaga minevikku. – Looming 2024, nr 3, lk 387–400.

Jah, kolisin Tallinna, kui mul sündis vanem laps, ülikool jäi pooleli. Kui väiksem laps oli kaheaastane, siis tundus, et äkki ikka oleks mingit kasu sellest, kui ma ülikooli ära lõpetaks. Ma ei saa vist nii öelda, et kannan EHI pärandit. Aga olen EHI lõppu näinud. Ei mäleta, kas lõpetasin bakalaureuse või magistri, tegin need järjest kolme aastaga, sellel aastal ka EHI nimi kadus. Osalt olid veel alles legendaarsed õppejõud, Rein Raud õpetas meid. Näiteks ilukirjanduse tõlkija eriala, mida ma ise kipun EHI-ga seostama, õppisin kõrvalainena.

Kas sul oli mälestusväärseid kursusekaaslasi?

Tartus olin sellel mälestusväärsel kursusel, kus olid Aare Pilv ja Kadri Tüür ja Lauri Sommer. Tallinnas oli samuti hästi toredaid kursusekaaslasi, kuigi mitte suuri kirjanduslikke nimesid, tolle aasta või poolteist suhtlesin nendega väga tihedalt.

Rääkisid oma isast ja tema kirjandus-huvist. Mis see sinu päritolu lugu siis on – nagu selgus, oled sa Öismäelt?

Mu vanemad said kokku mägironijadena, nagu nõukogude ajal paljud. Mu ema on arst, alpinistide rühmas pidi arst olema ja seetõttu teda võeti igale poole kaasa. Eks ta ise oli ka sihuke paras matkaja ja ronija. Ja mu isa on Toomas Tummeleht, muusik, tšellist, nüüd ammu surnud. Grupis olid koos muusikud ja Tartust arst ja niimoodi nad said kokku.

Mul on kaks venda, me oleme kolme aasta sees sündinud. Meil oli Mustamäel ühisköögiga tuba ja kui kolmas laps sündis, saime Öismäele korteri, kohe järve äärde. Öismäe oli metsik, seda ehitati alles. Ja põhimõtteliselt ma olen seal kasvanud. Praegu ma ei ela enam seal, kolisin oma vanavanemate korterisse Lillekülas hipo-droomi juures, eestiaegses majas. Aga mind siiani huvitab Öismäe. See, kuidas

linnaosa läbib arenguetapid: alguses on tühermaa ja maaäär ja nii edasi. Öismäe vist jääbki lõpuni sihukeseks natuke metsikuks.

Otseselt kirjandusuurijaid sul peres või suguvõsas ei ole?

Ei ole. Küll on mu vanaema õppinud Põhjamaade ajalugu kolmekümnendatel Tartu Ülikoolis. Ja isal oli muusikahariduse all veel reaalt aust, ta õppis TPI-s laevainseneriks.

Nüüsiis sulle lihtsalt meeldis lugeda ja sellepärast hakkasid kirjandusteadlaseks?

Kui olin magistriõppes, siis Heli Mattisen andis meile muusika ja kirjanduse loenguid. Ja ta küsis ükskord: kelleks te saada tahate? Magistrantidelt ikka võiks aeg-ajalt küsida, eks. Kõik teised käisid juba tööl ja nii edasi, mina ütlesin natukene tobedalt, et kui saaks raamatuid lugeda ja äkki neist midagi kirjutada. Ta vaatas mulle hästi tõsiselt otsa ja ütles: selliseid inimesi on maailmas väga vähe, kes sellest ära elavad. Ma alati mõtlen, kuidas mul vedanud on: loengi raamatuid ja kirjutan neist. Olen tõesti *jackpot*'i saanud, tahaks Heli Mattisenile edasi öelda.

Ja maalt pärit sa ka ei ole, et oleks vahel loodusearmastus sisse kasvanud?

Ei, aga nagu ma ütlesin, toona ei olnud lapsed suvel linnas. Mul oli maavanaema ja vanematel oli lisaks maakoh, niisugune muusikute kommuun. Kommuunis olen ka kasvanud. Ja kaheksakümnendate lastel on hästi tugev looduskaitse taust, nii nagu Nõukogude Liidus käisid natuke põrandaluselt käsikäes rahvuslus ja keskkonnakaitse. Mina olen täpselt see põlvkond, kes käis loodussõprade majas ja roheliste rattaretkedel. Mind huvitab ka praegu, kuidas saab lapsi kaasata sellistesse ettevõtmistesse.

Praegu vist on looduskaitse ja rahvus-patriotismi sidemed lõdvenenud, võib-olla isegi vastupidiseks pöördunud?

Ma olen Ulrike Plathi uurimisgrupis,⁵ kus oleme seda mitu aastat uurinud. Sügisel tuleb tõenäoliselt lõpukonverents. Eks me ise oleme ka väga vaielnud selle üle. See on ikkagi seesama mis „Beeta” romaanis: mingil tingimusel inimene sageli reedab oma ideaalid. Kapitalismi ja looduskaitset kõrvuti panna on väga keeruline.

Mida enam sa oled uurinud, seda rohkem julged millegi kohta öelda, et ma ei tea seda. See on isegi naljakas paradoks, lõpuks ütledki: saime teada, et me ei tea. Mul on see aega võtnud. Mõnikord ongi vastus, et seda peab uurima. Ei hakka keerutama. Nagu arheoloogilistel kaevamistel: me ei tee seda praegu lahti, sest võib-olla viiekümne aasta pärast on parem tehnika. Inimesel on õudselts raske nii mõelda. Mind ei ole ju viiekümne aasta pärast. Puule või Galápagose kilpkonnale või kes veel hästi pikalt elavad, need Grööni haid, neile tundub inimene episoodiline.

Kas sul on teadlasena mõni meetod või teooria, mille järgi sa ennast identifitseerid?

Selles ma olen kõige nõrgem. Mul on mõnikord kahtlus, kas ma ikka päris teadlane olen. Mulle meeldib jah uurida, aga kas ma olen selles süstemaatiline? Rohkem olen lugenud selliseid teoreetilisi tekste, mille kohta eesti keeles öeldakse „kirjanduslikud linnauuringud”. Kuulun ühte ülemaailmsesse linnauuringute rühmitusse, mis baseerub Soomes, ja just vaatasin, et kõigi järgmise aasta konverentside pealkirjast käib läbi mingi niisugune teema nagu „ökoloogiline linn” või „surnud linn”,

mis ongi surnud seepärast, et ta ei olnud ökoloogiline ja jätkusuutlik. Keskkonnanäited on nüüd linnauuringutes ka jõuliselt sees.

Oma ühistransporditartiklis⁶ toetun toredale Kenti ülikooli teoreetikule Bart Keunenile, kes tõlgendab linna kasvuprotsesse füüsika ja füüsikaterminite kaudu. On huvitav, kui hästi see tal tekstidega klappib. Sellised teooriad on alati võluvad.

Oma doktoritöös⁷ vaatled perioodi, kus linn on kirjutavale inimesele veel võõras, ta vaatab eemalt, astub linna väravale, võib-olla alles lõpuks julgeb sisse astuda. Kas nüüd on vastupidi: kas praeguses kirjanduses on linn vaikekeskkond, kust tahetakse ära minna?

Vaikekeskkond kindlasti. Kas ära tahetakse minna, see on lahtine. Näiteks linnast ära kolimine, nii et tehakse endiselt linnatööd – kas see pole lihtsalt linna kolimine maale? Kui palju ümbritsevaga suhestutakse? Linnuvaatluse tõttu käin päris palju metsas ja puutun aeg-ajalt kokku inimestega, kes ei taha autost välja minna, sest äkki puuk ründab ja nii edasi. Kontrastid on meeletu suureks kasvanud. Kui inimene kolib linnast ära ja asub elama sellesse, ma ei tea, kas saab „talust” öelda, kuidas ta siis need kontrastid äkki ületab? Samas on linnades tekkinud perma-kultuuriga tegutsejad, kes kindlasti väga hästi oskavad ümbritsevat lugeda.

Aga kirjandus on küll linna kolinud, ma arvan. Oskaksid sa nimetada mõnda rustikaalset raamatut?

⁶ E-M. Talivee, Ühistransport eesti kirjanduses. – Keel ja Kirjandus 2020, nr 6, lk 483–501. <https://doi.org/10.54013/kk751a2>

⁷ E-M. Talivee, Kuidas kirjutada linna. Eesti proosa linnamaastik aastail 1877–1903. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 35.) Tallinn: Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste instituut, 2017.

⁵ Eesti Teadusagentuuri grant „Eesti keskkonnaliikumine 20. sajandil: ideoloogia, diskursid, praktikad” (PRG908).

Mulle tundub, et luuletaja Berit Petolai elab maaelu. Aga isegi tema vist viib last autoga lasteaeda.

Erandeid on kindlasti.

Kas valitseb siis tugev loodushirm? Sa mainisid puukide kartmist, aga mingi nurga alt tundub ju hoopis niipidi, et loodus üha kuivab kokku, asualad kaovad, tulevad lauspõllud ja lageraie.

Kas sa mõtled päriselt või kirjan- duses? Loodushirm on olemas küll, see on päris suur. Aga minul on niisugune tunne, et loodus on nii võõraks jäänud, et hirmu ei osata isegi sõnastada. See tuleb välja kogemata, tegevuse käigus, kui päri- selt metsa minnakse. Või kas minnakse üldse? Hakkad metsa minema, aga jääd poole sammu pealt seisma, kui ei ole terviserada. Mikita ei ole ju väga realist- lik kirjanik selle jutuga, kuidas me kõik seenemetsas käime.

Kardetakse seda, mis tegelikult ei ole ohtlik. Kui loed artikleid, kuidas karu ja hunt ja kes kõik meid ohustavad, siis tekib tunne, et elame mingis džunglis. Aga kui sa päriselt välja lähed ... Ma tahaks väga näha karu, ma ei ole kunagi näinud! Mu ema elab Neeruti maastikukaitsealal Lääne- Virumaal ja seal on palju karusid, meil on viiesaja meetri kaugusel rajakaamera – mind sellised tehnilised vidinad ka õudselt huvitavad –, ikka ja jälle tuleb sinna mingi suur loom sisse, ka karu. Aga ma päriselt ei näe neid. Nemad näevad mind küll, nad lähevad lihtsalt eest ära.

Mida oleks Eesti looduses tegelikult karta?

Ära võib küllap eksida. No ja kui tekib arvamus, et sa võid neid loomi kõiki sili- tama minna, siis see on kindlasti ohtlik – põtra silitama minna, see lõpeb väga hal- vasti. Marutaudi enam ei ole, aga kärntõve vast võid saada, kui rebast silitad. Linnu- grippi ka praegu ei ole vist.

Meie aja oht on ikkagi haigused, epidee- miad?

Ma arvan küll.

Sa mainisid, et sind huvitavad tehnilised vidinad.

See on jälle küsimus inimese ja loo- duse suhtest. Ise alati mõtlen sellele, kas me tänapäeval lihtsalt vaatame lindu või me tahame seda äppi kirja panna või temast pilti teha. Aga jah, rajakaameraid mulle meeldib proovida. Alati imetlen ka linnumeeste ja linnunaiste oskusi andmete kogumisel. Olen sel aastal aasta linnu, käo meeskonnas, ja käisime proovimas, kas saame käo kätte, et panna talle saatja selga. Kägu meelitatakse häälega, pärimuses on seda palju: lähed metsa, hakkad kukkuma, ja siis tuleb näiteks viis kägu. Tuleb küll, nägin seda nüüd oma silmaga. Häälega meelitamise koha peale pannakse spet- siaalne võrk, mis ei tee lindudele viga. Ja nad tulevad, istuvad okstele ja vaatavad. See on päris muinasjutuline kogemus. Tavaliselt ei tohi linde meelitada, aga ma arvan, et kui õpid käo kukkumist järele tegema, võid küll proovida. Mall Hiiemäe räägib alati, kuidas ta noore metsavahina Ida-Virumaal käis raiealasil ja metsa üle vaatamas ja kui kevadel kukkus, siis käod tulid vaatama. Mina ei oska seda teha – aga nüüd ma usun teda. Enne tundus, et pal- jud mis, inimesed ikka räägivad.

Drooni lennutamine, rajakaamerad – see on hästi võluv. Me teame loodusest rohkem kui kunagi varem ja seetõttu võib- olla tundub, et loodust on kohutavalt palju. Aga ei tahaks mõelda, et need on meil nüüd viimased võimalused loodust näha.

Tehnoloogia on sulle esmajoones just looduse tundmaõppimise vahend?

Jah, ei saa öelda, et ma kirjandus- teadlasena igapäevatoos seda väga kasu- taksin. Tegelikult mind õudselt huvitavad võimalused kirjandust kuidagi mingite

programmide abil uurida, aga ma ei ole seda kuigi palju teinud. See on meie uurimisala nõrkus, et me teeme kõik lõpuks põlve otsas valmis, sa ka kindlasti teed. Aga kui me suudaksime teha koostööd mõne huvitatud osapoolega ...

Sa näed suurt kasutamata digihumanitaarset potentsiaali?

Näen. Ma olen näiteks geograafidega koos töötanud, saanud kasutada kaardirakendusi, millest meie ainult und näeme. Aga ma olen lihtsalt neid laenanud. Kui õnnestuks midagi koos teha ... Kas sa oled näinud tõlkimise galaktikat, seda visualiseeritud kera, mida sotsiaalmeedias jagati?⁸ See ei ole võib-olla mingi imeasi, aga visualiseerimine annab tohutu palju vaatepunkte juurde. Pärast sa võid otsustada, et need pole olulised, aga sa pead seda korra nägema.

Mul on sihuke unistus, et ükskord oleks olemas eesti luule korpus. Ei tea, kas ma tahaks, et korpuses oleks kogu eesti kirjandus, võib-olla see läheks juba liiga segaseks. Võiks olla ikkagi piiritletud korpused, nagu Shakespeare'i korpus Inglismaal. Aga kujuta ette, kui oleks eesti luule korpus – ma tahaks seal igasugu otsinguid teha. Ju see on naljakas unistus.

Tavaliselt tekivad mingid tüüpilised probleemid: kuidas ikkagi küsimus formuleerida, et vastus oleks huvitav. Ja kui midagi leiadki, siis sel on lõpuks hästi labane seletus, näiteks kallutab keskmist sõnakasutust üheainsa luuletaja parasiitsõna.

Seal on kindlasti tohutult probleeme. Aga me tegime Marin Jänesega eelmine aasta kaardi sellest, kus Tuglas on pagu-

luse ajal midagi kirjutanud.⁹ See on poolik, me tegime ka seda näpu vahel, see on pilt, mitte andmebaasist imetud, vaid käsitsi tehtud. Ja see tekitab nii palju küsimusi juurde – isegi mitte teadmist, vaid küsimusi, et kuidas kirjandus siis sünnib. Pärast ei ole võib-olla nende andmetega midagi teha, aga sa korraks mõtled kirjanduslikust loomingust teistmoodi, ruumiliselt. Mängid korraks asjad teistpidi läbi. Nii on minu meelest tõesti kõitev kirjandust uurida.

Sind huvitab ka nii-öelda naiskirjanduse küsimus. Dekadentsikonverentsil rääkisid sa näiteks Minni Kurs-Oleskist ja tema suhetest kuulsate Londoni sufražettidega.

Täna ongi suurpäev: ilmus Tuna, kus on selle ettekande põhjal kirjutatud artikkel.¹⁰

See on samuti sügavalt poliitiline teema. Kas seis on nii halb, et on veel palju vaja ära teha?

Et kas realselt on klaaslagi Eestis? Muidugi on. Aga olukord vaikselt paraneb, seda on tunda.

Mind huvitab see aspekt, et alati on naise, kes on murdnud välja avalikku sfääri. Mitte nii väga naine ise, vaid põhjuste, kuidas ta on saanud kirjanikuks, mis on tema ümber olnud, et ta on seda teinud. On nii võluv, kuidas sellesama Minni Kursi abikaasa või vabaabielukaasa Lui Olesk on toetanud iga tema sammu. Me kipume vaatama, et punase lipuga naine läheb mööda teed – aga ta ei ole seal üksi. See on jube põnev. Eelmine aasta kirjutasin

⁹ Artikkel võitis ka ajakirja Looming aasta-preemia: E-M. Talivee, M. Jänes, Kirjaniku teekond 1905–1917. – Looming 2023, nr 4, lk 544–551.

¹⁰ E-M. Talivee, „Uue naise” kasvulava: Täpustusi Minni Kurs-Oleski Londoni-aastate kohta. – Tuna 2024, nr 2, lk 48–68.

⁸ Vt M. Saagpakk, D. Monticelli, K. Kruusmaa, Eesti tõlkeajaloo digigalaktika toob ilmsiks kultuuri ja ühiskonna aluskoe. – ERR Novaator 1. IV 2024.

Vikerkaarde naismaadeuurijatest,¹¹ neil on ka enamasti isa või keegi, kes on öelnud, et sina võid ka õppida, mitte ainult su vend. Ja vastupidi, alati on olnud ka see teine pool, kes ütleb, et jäägu ainult köök ja kirik.

Sul on ka Läti-huvi, meil toimetuses näiteks räägitakse, et sa oskavat liivi keelt.

Olen seda õppinud. Kui ma olin Tartus üliõpilane, siis üks vaal oli fennougristika, Valts Ernštreits õpetas, käisime temaga Kuramaal, see oli hästi tore. Enne teda Eduard Vääri õpetas ka ühe aasta, ja ühe aasta Valts. See on liiga lühike aeg, et keel külge jääks, aga hakkad aru saama, millest see on mõjutatud ja nii edasi. Kuramaale olen ikka aeg-ajalt tagasi läinud. Seal on ju ka need mereääred, selle merekultuuri jäljed, mis nõukogude korra ajal igal pool purustati. See vist hakkab jälle mingitel tingimustel tõusma.

Aga Läti keele- ja kultuuriruum? Aeg-ajalt korraldad sa Läti kirjandusteadlastega koos konverentse.

Maima Grinberga ükskord ütles, et kõik eestlased mõtleavad, et lätlastel on kuus varvast, ja siis ütlesin talle, et mina ei mõtle. Teised lätlased on ka öelnud, et eestlased vaatavad lätlastele ülevalt alla, see on minu jaoks võõras arusaam. Head kaasaegset kirjandust tõlgitakse kõvasti rohkem eesti keelest läti keelde kui vastupidi. Kogu aeg tunnen sellest puudust. Mul on veres salajane rännulust, kui saab, siis ma kohe kuskile lähen. Aga viimasel ajal püüan mõelda ökoloogiliselt: pikki reise võib teha ainult väga hea põhjendusega. Lähedased Läti ja Leedu on samuti avastamist väärt. Eks ikka puutud kultuuriga ka kokku.

Mida peaks eestlane Läti kultuurist teadma?

Kas sa tead, et nad kasvatavad seal metsikuid hobuseid, konikuid, selleks et ohjata jõeluhtasid? See on pisike metsik hobune, tal on must õmblus selja peal nagu mänguhobusel. Eestis on rannaniitudel enamasti kariloomad, aga Lätis nad on metsikud. Neid on tore vaatamas käia. Miitavis, Jelgavas Lielupe jõesaarel, kus hooldatakse saart konikute abil, on hästi toredad info tahvlid selle kohta, kuidas sealsetel aladel tekitasid ürgheinamaid suured rohusööjad: ürghobused, tarvad. Nii et kas või loodusreisi võib Lätti ette võtta.

Linnaurijana võib ju öelda, et Eesti linnad olid provintslikud. Riia on suurlinn, Peterburi ka. Kirjandusest tulebki välja, et oldi nende mõjusfääris. Helsingi sai hiljem suureks linnaks, Eesti on olnud just Riia–Peterburi teljel. Kahju, et Peterburi võib nüüd maha tõmmata. Aga mulle meeldib Riia, ta on Tallinnaga võrreldes natukene, kuidas öelda, logu – need ülejõe korterid. Vaat Roosikrantsi tänavast oleks võinud enne renoveerimist saada pisikese Riia, väga väikese vaese mehe Riia. Aga pärast asfalteerimist pole enam midagi teha.

Sa oled ka kirjanduskriitik. Ants Orase auhinna saamise puhul peetud kõnes sa korraks puudutasid seda igituttavat küsimust, mis vahe on kriitikal ja kirjandusteadusel. Ütlesid, et kriitika jätab teosele mingi salapära alles, teadus mitte.¹² Tuleb sul ette ka aia peal kõolumist – et kumb ma nüüd olen?

Ikka. Ma olen halb kriitik selles mõttes, et ma ei taha väga arvustada raamatuid, mille kohta ma peaksin halvasti ütleva. Olen natuke nagu libakriitik, oled sa tähele pannud? Viimases arvustuses mul nüüd

¹¹ E-M. Talivee, Naised uurisid lilli, liblikaid ja linde. – Vikerkaar 2023, nr 6, lk 58–70.

¹² E-M. Talivee, Rõõm raamatu üle. Laureadi kõne Ants Orase nimelise kirjanduskriitika auhinna kättesaamisel 8. detsembril 2018. – Sirp 14. XII 2018, lk 9.

lõpuks on üks nõrk seisukohavõtt.¹³ Minu kursusel Tartus oli ju pea kogu Erakkond, siis ma ei kirjutanud midagi. Huvitav on vaadata, kuidas tekib see tunne, et võid kirjutada, julged kirjutada midagi. Praeguse ni on mõnikord nii raske, et just nagu sõnahaaval kirjutad. Mõni tekst kirjutab ennast ise, aga mõnda peab nagu tangidega tirima.

Üks mu absoluutseid lemmikarvustusi üle aegade on Berk Vaheri arvustus Aarne Rubeni raamatule kindakirjadest.¹⁴ Ma olen seda aeg-ajalt ikka uuesti lugenud, see on meeleheitel, kuri arvustus: et mis kuradi jama see on. Vahel peaks selliseid asju kirjutama. Mitte kogu aeg, ja ei peaks norima selle kallal, mis teose terviku osas ei ole oluline. Aga mina mõnikord nihverdan kõrvale. Esiteks ma ei oska ise raamatut kirjutada, kuidas ma siis hakkann ette lugema, mis kõik halvasti on. Ja teiseks on alati kahju inimestest. Ehkki tegelikult peaks sellest ju kasu olema ... No kas on? Kas inimene hakkab selle pärast uut raamatut kirjutama? Võib-olla ei kirjuta enam kunagi. Naaskirjanik Elisabeth Aspe teosed taasavaldati XX sajandi alguses, need said kriitika osaliseks, ja ta ei tahtnud enam kirjutada – enda arvates uue põlvkonna jaoks ei osanud.

Toonane kriitika oligi sageli palju karmim. Mul on seisukoht, et enamasti pole vaja mutta trampida, vaid parem on anda kontekst, kus inimestel tekib huvi raamatut lugeda. Eriti tänapäeval, kui raamatuturg on nii suur, et seal on raske orienteeruda. Mõnikord küll mingi raamat kiidetakse õudselt üles ja tekib isegi kuri kahtlus, kas kiitjad on seda lugenud. Siis on tunne, et nüüd peaks midagi tegema.

Kas sul on peale Bergi veel lemmikkriitikuid, ükskõik mis ajast?

Mulle meeldib lugeda sõjaeelseid Loominguid. Isegi kui ma ei ole arvustataavaid raamatuid lugenud, tekivad mingid muljed. Lemmikkriitik on mul Lauri Laanisto, aga mitte tingimata see, mis ta lehes kirjutab – tal on blogi¹⁵ ka –, ja mitte tingimata terve tema kirjatükk, vaid mingi mõte sellest.

Kas tahaksid Keele ja Kirjanduse lugedale veel midagi südamele panna?

Kirjandusajakirjad on väga olulised! Need on aste edasi laste- ja noortekirjandusest päris kirjanduse ni. Nii ilukirjandus kui ka selle analüüs. Just lugesin Keelest ja Kirjandusest põhjalikku artiklit selle kohta, mida Minni Kurs tõlkis, kui ta Inglismaalt tuli.¹⁶ Võib-olla isegi sel hetkel, kui artikkel avaldatakse, ei ole see tähtis, aga kõik need teadmised, mis sinna kokku kogutakse ... Kirjandusteadus peaks katsuma panustada ka sellesse, et inimesed loeksid raamatuid. Ma arvan, et teadlase jaoks on hästi oluline populariseerida seda, mida ta teeb. Ei saa sulguda elevantdiluust torni. Ei ole õigust mind üleval pidada, kui ma ei anna midagi tagasi.

Seda võib teha ka harrastus- või kodanikuteaduse kujul. Mina tegelen sellega aktiivselt ornitoloogias, aga humanitaarias on sellised projektid näiteks fotopärandi kaardistamine või ilukirjanduslikud linna-kaardid. See annab samuti tunde, et saad midagi millegi heaks ära teha, kas või grammikese.

JOHANNA ROSS

¹³ **E-M. Talivee**, Missugune see taeva tütar õieti oli? – Keel ja Kirjandus 2024, nr 5, lk 487–490.

¹⁴ **B. Vaher**, Pahema jala kindad. – Looming 2016, nr 12, lk 1774–1778.

¹⁵ <https://trakyllmaprokrastineerinj2lle.blogspot.com/>

¹⁶ **U. Lehtsalu**, Varasemaid katseid inglise kirjanduse eestindamisel. – Keel ja Kirjandus 1963, nr 11, lk 678–682.